

НАРАТЫЎНЫ ПРЫЁМ ІНТЭРАКТЫЎНАСЦІ Ў ТВОРАХ МАКСІМА ГАРЭЦКАГА І ЛУКАША КАЛЮГІ

Часнок І.Ч.

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт

Лінейнасць аповеду, якая ў часы да ХХ стагоддзя з'яўлялася асновай не толькі беларускіх, але і сусветных эпічных традыцый, М. Гарэцкім была панаатарску і арыгінальна рэфармаваная – поплич з многімі класікамі літаратур свету, чуйнымі да павеваў мадэрнізму. У творчасці М. Гарэцкага быў пераасэнсаваны нашаніўскі адраджэнскі метанаратыў. Плён гэтага пісьменніка надзвычай паспрыяў таму, каб першапачатковы «плач» у літаратуры 1910-х гг. пра народную долю, ператвораны эпігонам і ў штамп з пазнакамі наіўнага або павярхоўнага светаўспрыняцця, саступіў мадэрнізаванай апавядальнай культуры. Найважную ролю пры гэтым адыгралі якасныя змены, унесеныя М. Гарэцкім у сістэму апаведных інстанцый.

Адным з арыгінальных наратыўных прыёмаў М. Гарэцкага з'яўляецца інтэрактыўнасць, якая афарбоўвае апавядальную інтанацыю аповесці «Ціхая плынь».

Літаратурознаўцы ўжо заўважалі, што ў аповесці «Ціхая плынь» Гарэцкі-мастак «адначасова абдымае думкаю розныя пункты гледжання на свой прадмет, на аб'ект адлюстравання», праз што голас апавядальніка становіцца багатым на абертаны [5, с. 39].

Ключавы наратыўны прыём, інтэрактыўнасць, выяўляецца ў аповесці М. Гарэцкага «Ціхая плынь» наступным чынам. Апавядальнік не адасабляецца ні ад персанажа, ні ад рэцыпіентаў, ён увесь час нібы вядзе даверлівую гутарку з чытачом, абмяркоўваючы «нашага героя» на фоне малюнкаў з Хомкавага жыцця. Задае пытанні, сам адказвае на іх, дае

тлумачэнні, каб і чытач да Хомкі займеў такое самае стаўленне. Так інтэрактыўнасць набывае інтанацыю, статус пераканання.

Напрыклад, мы бачым маленькага хлопчыка нібы з экрана, калі персанаж то знаходзіцца далёка ад нас, а то набліжаецца, быццам кінакамера здымае яго буйным планам: «А вы зірніце на жывое. Яно сярод хаты, на земляной падлозе, збітай у ямкі і залітай памыйкамі, сядзіць на кучы кійкоў і бляшанак, сядзіць, па-турэцку падтуліўшы ногі, сядзіць ля місы, у якой рулі з пастаялкі, хлеба, мух і смяцця» [3, с. 252]. У гэтым урыўку знаходзім прыём, які часам выкарыстоўваецца сучаснымі рэжысёрамі, каб зацікавіць адрасата – не толькі чытач бачыць Хомку, але і Хомка нібы ўбачыў чытача: «Круглыя дзіцячыя вочкі, зарумзаныя і пахмурныя, з безнадзейным подзівам уталопяцца на вас. І патроху з’яўляецца свядомасць: чаго вам трэба? Бо вы – не маці, што зачыніла яго [...]» [3, с. 252]. А далей апавядальнік прадстаўляе героя чытачу: «Гэта – герой нашае гісторыі Хомка. Гэта – яго дзіцячая пара» [3, с. 252].

І вось, рэакцыя Хомкі на такое знаёмства: «Безнадзейны подзіў пачынае паволі знікаць, даючы месца тужліваму расчараванню: не, не маці, а чужынец, незнаёмы, безуважна пазірае на бяду малога. Пакутна ападае ручка, брудненькая і худзенькая, на якой толькі трохку-трошку цьмянажоўтай дзіцячай пухласці, і апяшала кідае лыжку ў міску з малаком» [3, с. 252].

Фразы тыпу «бо вы – не маці...» фіксуюць тыя моманты, калі апавядальнік напраткі ўводзіць у тэкст фіктыўнага чытача, робіць яго суб’ектам тэксту. Такім чынам, у аповесці выкарыстоўваецца прыём, які можна назваць інтэрактыўнасцю. Гэты прыём наратыўнай стратэгіі спрыяе ўсталяванню даверу чытача да тэксту, стварае мацнейшую, чым звычайна, ілюзію саўдзелу.

Аповесць Лукаша Калюгі «Нядоля Заблоцкіх», напісаная маладым пісьменнікам у 1928 г. – абсалютна іншы па ідэйнай скіраванасці твор.

Аднак нас зацікавіла тое, што ў гэтым тэксце адзін з важных наратыўных прыёмаў – прыём інтэрактыўнасці, як і ў творы М. Гарэцкага.

Напрыклад, вось якім чынам наратар апеллюе да чытача: расказвае-тумачыць, прыцягваючы да ўяўнага дыялогу; спачатку задае пытанне, а затым прапаноўвае фіктыўнаму чытачу адкласці адказ на пасля: «І гэта ведаць трэба канечне. Але адложым яго надалей. Скажам толькі...» [4, с. 339]; «От лепей выберам калі вальнейшы час ды адыдемся назад у даўнейшае гадоў на трыццаць, самі таго дзіва паглядзім. Толькі выбірайма так, каб выхадны дзень прыпадаў, ды каб і ў людзей была вольная часіна» [4, с. 344-345]; «Дык от калі пачуваецца моцнымі ў нагах, калі не палохае такая далёкая дарога: трыццаць гадоў – не трыццаць вёрст вам! – дык тады давайце пачнём свой абход» [4, с. 345].

І такім чынам наратар знаёміць фіктыўнага чытагача з героямі, уводзіць яго ў фіктыўную прастору: «Дык от мы сталі проці Заблоцкіх і не ведаем, што тут рабіць. Сталі перад Юстапавымі варотамі і пазіраем на Вінцэнтаў двор. Ён бяднейшы. Да яго, да перашага трэба было б зайсці. Але як перайсці гразкую баркаўскую вуліцу на другі, ніжэйшы, гразчэйшы бок?

І што ж мы зробім? Маючы на Вінцэнтага за яго беднасць лепшую ўвагу, зойдем перш да большага, шчаслівейшага яго брата, да баркаўскага багатыра Юстапа Заблоцкага» [4, с. 346].

Падчас аповеду наратар не проста канстатуе, што адбываецца з персанажам. Ён дазваляе адрасату пабачыць, пачуць усё: «Вы чуеце: нешта трумкае ў яго хаце» [4, с. 351].

Як і ў творы М. Гарэцкага чытачу даводзілася глядзець на непрыемную бедную хату, так у творы Л. Калюгі адрасату даводзіцца адчуць асаблівасці хаты Вінцэнты на сабе: «Нагінайцеся, нагінайцеся, таварыш чытач! Не надта хаджаламу чалавеку ссадзіць сабе лабэціну ў Вінцэнтавых нізкіх дзвярах. У тры-чатыры пагібелі згінайцеся тут, бо з паклонам» [4, с. 352].

Такім чынам, наратыўны прыём інтэрактыўнасці ў рэалістычнай «Ціхай плыні» садзейнічае раскрыццю наратыўнай стратэгіі – арыентацыі на фіктыўнага чытача, якая выяўляецца ў імкненні паўплываць на чытача, пераканаць яго. У «Нядолі Заблоцкіх», творы з казачнымі элементамі, інтэрактыўнасць спалучаецца не з кінематаграфічнасцю ды паглыбленай падтэкставасцю, як у «Ціхай плыні», а з хранікальнасцю. І хутчэй выконвае функцыі зацікаўлення.

Вылучаныя вышэй асаблівасці наратыву ў «Ціхай плыні» М. Гарэцкага і «Нядолі Заблоцкіх» Л. Калюгі пацвярджаюць, што нават у творах рознай ідэйнай скіраванасці і творах рознастылёвых можна знайсці пэўныя наратыўныя перазовы: у плане выкарыстання аднолькавых наратыўных прыёмаў (што, канешне, зусім не сведчыць пра тоеснасць нарацыі ў гэтых творах агулам).

Літаратура

1. Адамовіч, А. Браму скарбаў сваіх адчыняю... / А. Адамовіч. – Мінск : Выдавецтва БДУ, 1980. – 224 с.
2. Бугаёў, Дз. Максім Гарэцкі / Дз. Бугаёў. – 2-е выд., выпр., дап. – Мінск: Бел. навука, 2003. – 239 с.
3. Гарэцкі, М. Выбраныя творы / Максім Гарэцкі; уклад. Р. Гарэцкага і Т. Голуб, прадм. і камент. Т. Голуб. – Мінск: Кнігазбор, 2009. – 640 с.
4. Калюга, Л. Нядоля Заблоцкіх // Творы: апавяданні, аповесці / Лукаш Калюга; прадм. Я. Лецкі. – Мінск: Маст. літ., 2011. – С. 338-417.
5. Корань, Л. (Сінькова, Л.) Максім Гарэцкі / Л. Корань // Цукровы пеўнік: літ.-крытыч. арт. – Мінск: Маст. літ. – 1996. – С. 22-65.